

ואולם יש מי שאומר שלחכמים אינו אסור, אף לא מדרבנן – כי אין כלול בשבועתו אלא כזית ולא פחות (כן דעת הרמב"ן). וכ"כ הר"ן בחדושי אלא שבפירושו על הר"ף חזר בו מדבריו כאמור. וכבר נשא ונתן בענין זה במשנה למלך (שבועות ד, א).

יש תולים מחלוקתם בבאור סברת 'חזי לאצטרופי' שאמרו (רפ"ח ליומא) לאסור חצי שיעור מהתורה; האם היא סיבה, או סימן לכך שחפצא דאיסורא נמצא אף בחצי שיעור – שלפי גדר זה האחרון, כאן שאין חפצא דאיסורא בפחות מכזית, שהרי אכילת כזית אסר ולא פחות – מותר.

*

'... והכתוב אומר: את ה"א תירא אתו תעבד ובו תדבק ואחר כך ובשמו תשבע. את ה"א תירא – שתהיה כמותן שלשה שכתוב בהן ירא אלקים; אברהם, יוסף איוב... אתו תעבד – שתהיה עוסק בתורה ובמצוות. ובו תדבק – שתכבד תלמידי חכמים ותהנה אותם מנכסיך. אמר להם משה לישראל: לא תהיו סבורים שהתרתם לכם להשבע בשמו אפילו באמת. אם יש בכם כל המדות האלו – אתם רשאים לשבע. ואם לאו – אינכם רשאים לשבע אפילו באמת...'

אמרו רבותינו: אפילו על האמת אינו יפה לאדם להשבע... מעשה בהר המלך שהיו שם אלפים עיירות וכולם נחרבו על שבועת אמת, והיא של שוא. כיצד, היה אדם אומר לחברו 'שבועה שאני הולך למקום פלוני ואוכל ואשתה', והולכים ועושין ומקיימים שבועתם. וכולם נחרבו. ומה הנשבע באמת כך, הנשבע לשקר על אחת כמה וכמה' (מדרש תנחומא ויקרא ז).

וע"ע חובת הלבבות שער יחוד המעשה ספ"ה, ובמובא להלן לט:

'ורבים חושבים, כי הנושא השם לשוא לא עשה עבירה גדולה. ואני אראה להם כי היא קשה מכל הלאוין הבאים אחריו – כי הרוצח והנואף שהם עבירות קשות, לא יוכל כל עת לרצוח ולנואף, כי יפחד. ואשר הרגיל עצמו להשבע לשוא, ישבע ביום אחד שבועות אין מספר. וכל כך הוא רגיל בעבירה הזאת, שלא ידע שנשבע. ואם אתה תוכיחנו למה נשבעת עתה, אז ישבע שלא נשבע מרוב רגילותו בה, כי לפני כל דבור שידברו יקדימו השבועה, והוא להם לשון צחות. ואילו לא היה בישראל רק זאת העבירה לבדה, תספיק להאריך הגלות ולהוסיף מכה על מכותינו. ואני אראה שגעונם – כי הרוצח, אם רצח אויבו, מלא תאוותו בנקמתו. גם הנואף כן לפי שעתו, והגונב מצא הנאות לצרכו, ועד שקר להתרצות או להתנקם. והנה הנשבע לשקר בכל עת שאין עליו שבועה, הוא מחלל שם שמים בפרהסיא בלא הנאה שיש לו'.

(אבן עזרא שמות כו, ו)

דף כ

'מסרבין בו לאכול'. הפועל 'סרב' משמש בלשון רז"ל הן כהפצרה, כמו כאן, הן כאי-הסכמה, כמו 'ולא יהא סרבן באותה שעה' (פ"ה דברכות), וכן 'תלמיד כמה סרבן' (סוטה יג:). הרי שפועל אחד משמש לפועל (המפציר) ולנפעל (המופצר, שאינו גאות להפצרה).

וראה במצוין בב"ב נד: – דוגמאות נוספות למשמעויות הפכיות של אותו שורש.

הערת הגר"מ מאזוז שליט"א: 'ולענ"ד קרוב לודאי שמלת מסרבין כאן מקוצרת מפעל 'סרהב' והכוונה מסרהבין בו, כמו וימהרו לשפוך דם (משלי א) ת"י ומסתר הבין. ולזה כיוונו התוס' בחולין ז: והציון שם לישעיה נ"ט מוטעה, כיעו"ש. (וכן יש בברכות מז. וברש"י).

'מהו דתימא לישניה דאיתקילא ליה, קמשמע לן. הרא"ש (בגדרים טז.) פרש 'קמ"ל' – שאינו נאמן לומר נתקלתי בלשוני. ואולם מדברי התוס' מבואר שנאמן לומר כן. [ופרשו שמדובר באומר נתכוונתי למה שיוורה משמעות הלשון. או ששכח מה היתה דעתו באותה שעה]. וכן דעת הרמב"ם (שבועות ב), שנאמן אדם לומר נתקלתי בלשוני והיתה כוונתי לדבר אחר. ונחלקו בדבר השו"ע והרמ"א (יו"ד ריו, לו. עפ"י תורת חיים. ונקט לעיקר כשיטת הרמב"ם ותוס'. וע"ע במאירי).

וראה במובא בגדרים טז שיתכן שאפילו לשיטת הרא"ש, אם הוא יודע בעצמו שנתקל בלשונו, מותר לו לנהוג הטר בדבר הגם שאין ב"ד מאמינים לו. ובוזה מתישבת קושית הב"ח מסתירת דברי הרא"ש הנ"ל לדבריו להלן כו (עפ"י שבט הלוי ח"ב קט וע"ש בח"ו קמב, רנב). גם יתכן שהנידון רק על נאמנותו לאחר זמן, אבל אם אומר כן לאלתר נאמן. ובוזה תתיישב סתירת דברי הרא"ש שהקשה הב"ח (רלז). וע' תור"ד גדרים יח.

[לא הבנתי תירוצי התוס', הלא נראה שודאי בא זה הנשבע לחייב אכילה או לאסרה עליו. ואם שכח, הלא נראה שתלוי הדבר אם שמעו גמגום אם לאו ואם אין יודעים הרי זה ספק, ומה שייך לקבוע כאן הלכה. ושמא כל שהלשון אינה ברורה לשומע ויתכן לפרשו בשתי פנים, גם על צד רחוק, חסר בביטוי שפתים מפני עמעום המלים (כסברת החזון-איש בדין ידות גדרים). וקמ"ל שהולכים אחר משמעות הלשון באמת].

'אמר אביי הכי קאמר: מבטא – שבועה. איסר – מיתפיס בשבועה. איסור איסר, אם אתה אומר מיתפיס בשבועה כמוציא שבועה מפיו דמי חייב, ואם לאו פטור. לפרש"י יש לפרש שהאומר 'איסר' הרי הוא כנשבע על הככר וחזר ואמר על ככר אחר הרי הוא כזה. ולענין איסור פשוט לנו ששניהם אסורים, אלא שלענין קרבן ומלקות מסתפק התנא אם הוא כמוציא שבועה מפיו דמי וחייב אם לאו (עפ"י ר"ן. ומתירין בזה כמה קושיות התוס').

הראשונים הקשו על פירוש זה, אם 'איסר' היינו כמתפיס בשבועה מדוע אינו כלול באזהרת 'לא יחל' למלקות. ויתכן שלפי צד זה שבספק אין זה פשט הכתוב אלא דרשה מיתור הלכך אין לוקים (כשיטת הרמב"ם בכמה מקומות). עוד הקשו על פרש"י כיצד פשוט לאביי שכמוציא מפיו דמי והלא התנא היה מסופק בדבר. ונראה שאביי סמך על הברייתא דלהלן 'איזה איסור האמור בתורה... שמשמע שמפרש פשט 'איסר', ואם כן מוכח שלוקה. וע"ע בסמוך.

'איסר נמי שבועה. וכן אמר ר' יוחנן (להלן ע"ב) שלשון 'איסר' הוא שבועה. וכן פסק הרמב"ם (שבועות ב,ט), אלא שהצריך שיוזכר שם ה', כי לשיטתו אין חיוב קרבן אלא בהזכרת שם שבועה. אולם חלה שבועה מדאורייתא בלשון איסר לבד, כמו שכתב הכסף-משנה. וכן מפורש בראב"ד (שם ה"ג).

[ורבא לשיטתו נקט (כט.). הלשון 'איסרו כל פירות שבעולם עלי... ולא הזכיר 'שבועה']. וכן פסק למעשה בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב צח) שלשון איסור, אף ללא הזכרת שם, הרי היא שבועה גמורה מדאורייתא. (וע"ש שבאר מדוע השו"ע השמיט זאת). ואולם במקום אחר כתב (בהו"מ ח"א נח) אודות חוזה שנכתב בו לשון איסור, שמא מכך שכתבו 'איסור' ולא 'שבועה' משמע שלא רצו להתחייב בשבועה אלא איסור בעלמא, והדין שבגמרא הוא רק בשנתכוין לשבועה אלא שאמר זאת בלשון איסור. ונשאר

שם ב'צריך עיון' (וכ"מ בראב"ד (הל' שבועות ב,ג) 'וכן איסור... אם אמר לשם שבו עה...'. וע"ע בשו"ת אחיעזר ח"ג עט,ה שמשמע בדבריו שנקט בפשטות ש'איסור' שנכתב בחוזה, דינו כשבועה).

ונראה עוד שהכל לפי הענין, וכגון אב האוסר על בנו קטן דבר בלשון 'אסור', ודאי אין כוונתו לשבועה וגם אין כוונתו ל'איסור' האמור בתורה אלא שהוא האוסר עליו. וכי"ב יש בראשונים (לו: ע"ש ברמב"ן ומאירי) לענין 'לאו לאו' שהוא שבועה רק אם כוונתו לשבועה או ל'לאו לאו' של הקב"ה.

'אסריה דאיסר הטילו הכתוב בין נדר לשבועה, הוציאו בלשון נדר בלשון שבועה שבועה'.
 וזהו פשט הברייתא: **'אם אתה – האוסר – אומר איסר שבועה, כלומר בלשון שבועה – חייב קרבן. ואם לאו – אלא בלשון נדר – פטור, שאין בנדר חיוב קרבן (רשב"א ור"ן. ועריטב"א).**

'מתפיס בשבועה... ורבא אמר: לאו כמוציא שבועה מפיו דמי' – כיון ש'איסר' האמור בתורה אינו מדבר בהתפסה כלל. אדרבה, התפסה בשבועה ממועטת מן הכתוב בנדר כי ידר נדר, ודרשו: עד שידור בדבר הנדור – ולא בדבר האסור. ומשמע לרבא דוקא נדר ולא שבועה.
 וכתב רבי יוסף הלוי (בן מגאש) שזה דוקא לענין קרבן, אבל איסור יש בדבר (וכן פסק הרמב"ם, תלמידו – הלכות שבועות ב,ט). וכך כתב הראב"ד, שגם לענין שבועה יש לרבות התפסה מהשבוע שבעה – עד שישבע בדבר המושבע, אך זה רק לענין בל יחל, אבל מקרבן – פטור. ואולם מתוך דברי הרי"ף משמע שאפילו איסור אין בדבר (עפ"י הרא"ש).

מה שכתב שהתפסה בשבועה מתמעטת מ'כי ידור נדר' – זה דוקא לפי השיטות שרבא לא דיבר אלא בשבועה, ואולם מדברי רש"י (והריטב"א) משמע שאין חילוק בין שבועה לנדר. והראשונים הקשו מכמה מקומות שמבואר שמועילה התפסה בנדר. ושמא יש לומר לשיטתו שהתפסה התרבתה לרבא רק לאיסור ולא למלקות ולקרבן, הן בנדר הן בשבועה. וכבר תמהו הרמב"ן והר"ן כיצד מחלקים בין איסור למלקות. (וכן יש כיו"ב לשיטת הרמב"ם (שבועות ב) בשבועה ללא שם, שחלה השבועה אלא שאין בה מלקות וקרבן).

ואולם הריטב"א כתב שנראה מלשון רש"י שמותר לגמרי. ושמא כוונתו, היות ולפי אביי התנא הסתפק אם מתפיס בשבועה כמוציא שבועה מפיו דמי אם לאו, על כרחנו לפרש מה שאמר אביי בודאות 'כמוציא שבועה מפיו' – לענין חלות השבועה ולא לענין מלקות וקרבן. ואם כן, רבא שחלק ע"כ חלק על עיקר האיסור. כן פרש בשו"ת שבט הלוי ח"ב קי. ודברי הריטב"א מסייעים לדבריו.

וכן תמהו הראשונים על הראב"ד שדרש מ'השבע שבועה' – דבר שאינו מוזכר בגמרא. ונקטו לעיקר כהרי"ף שמותר, אלא שהר"ן חכך לומר שאם התפיס באדם שנסבע, אף רבא מודה שמועילה התפסה בשבועה, ובניגוד לנדר שמועילה בו התפסה בחפצא ולא בגברא. והוסיף לפי"ז שאפשר שאף בהתפיס על הכזר, 'זה כזה' – אסור מדרבנן, שאין אנשים מבחינים בין התפסה זו להתפסה זו. וכן מובא במאירי ובריטב"א שיש שיטות הסוברות שלרבא אסור מדרבנן. והריטב"א בנדרים כתב שהייב מדין 'ידות'. עוד בדברי הר"ן כאן בענין התפסה – ע' במצוין ריש נדרים.

'הרי עלי שלא אוכל בשר'. [בנדרים הגירסה 'הריני שלא אוכל בשר']. לשיטת רבנו תם, הרשב"א והריטב"א ועוד, לשון זו אינה ציטוט לשון הנודר אלא לשון התנא הוא [והרבה יש כיוצא בזה. ריטב"א], שלדבריהם נדר בלשון שבועה אינו כלום, אלא מדובר שאסר הבשר עליו. או שאמר סתם 'הרי עלי יום זה כיום שמת בו...'. (וכן לשון הרמב"ם (נדרים ג,ה): 'הרי יום זה עליו כיום שמת בו...').

ושיטת הרמב"ן שאף בלשון 'שלא אוכל בשר' מועיל מדין יד, כאילו אמר הרי עלי בשר זה בקונם שכתוצאה מכך לא אוכל אותו (וכן משמע מלשון הרמב"ן בפירושו על התורה שהאומר בנדר שאיני עושה סוכה [ולגרסה

אחרת: סוכה שאיני עושה] וכיו"ב – חל הנדר. וע' ר"ן נדרים ב: ורשב"א שם ולהלן יד: שו"ת הרשב"א ח"ה רל; מאירי שם יב; חו"א אה"ע קלו לדה ה סק"ח).

'כיום שמת בו אביו... כיום שנהרג בו גדליה בן אחיקם'. 'מכאן נראה קצת סמך למנהגינו, מה שנוהגין להתענות יום שמת בו אב או אם, כמו שכתוב בהגהת שו"ע ס' תב ביו"ד' (תורת חיים. ויש לשמוע לפי זה גם על יום פטירת רבו – לפי המובא בנדרים (יב) 'כיום שמת בו אביו, כיום שמת בו רבו' – גליון רעק"א יו"ד שם. ואולם אצלנו הגרסא כאן: 'פלוגי' ולא 'רבו').

ושני טעמים למנהג זה: לפי שבאותו היום איתרע מזלו, וטובה לו התענית לכפרה. ועוד, בתענית זו מכפר על הנפטר (שו"ת מהר"י מינץ ט).

יש שכתבו לדייק מכאן, כפי שפסקו הפוסקים (או"ח תקסח, ה; וע"ש משנ"ב סקמ"ד; רמ"א יו"ד תב, יב), שיום השנה ('אר צייט'), נקבע לפי יום המיתה ולא לפי יום הקבורה. אף כי לענין אבלות שבעה ושלשים וי"ב חודש הולכים אחר הקבורה (שו"ת מהר"ל ז; תרומת הדשן רצג; שו"ת יפה נוף (לרבי יצחק מויא) יו"ד קנד.

א. אם כי נראה שאין זו ראייה גמורה, כי יש מקום לדחות דלאו דוקא הוא. תדע, לדעת האומרים שגדליה נהרג בראש השנה – ע' רד"ק ירמיה מא, א; ב"י או"ח סוף תקמ"ט בשם רבנו ירוחם, ועוד – ודאי שכוונתו ליום שאנו מציינים את הריגתו ולא ליום הריגתו ממש. ואף כאן יתכן שכוונתו ליום שמציינים את מותו.

ב. בשו"ת שבט הלוי (ח"ח רסא) נשאל אודות אדם שמת אביו בחו"ל ביום ג' באייר, ואצל הבן שהיה כאן בארץ היה אותו יום ד' באייר – האם יש ללכת אחר תאריך המיתה במקומו של הנפטר או אחר מקומו של הבן. והשיב שדבר פשוט שהולכים אחר התאריך של המתענה (ד' באייר), זהו הנקרא יום המיתה אצלו.

ולפי הטעם השני דלעיל שבתענית זו מכפר על הנפטר (ומסתבר לכאורה שהוא הטעם העיקרי), לכאורה היה נראה אם שוהה הבן ביום השנה במקומו של הנפטר – יש לו להתענות באותו היום שמציינים שם את פטירתו, ולא ביום שהיה רגיל להתענות במקומו.

(ע"ב) 'אמר לך רבא תריץ ואימא הכי: איזהו איסר נדר האמור בתורה האומר הרי עלי שלא אוכל בשר ושלא אשתה יין כיום שמת בו אביו... מאי טעמא אמר קרא איש כי ידור נדר לה' – עד שידור בדבר הנדור'. לפרש"י, רבא מפרש שאין מדובר בברייתא ב'איסר' האמור בתורה [שהוא לשון איסור לעצמו, אם כנדר או כשבועה], אלא באיסור נדר. ו'איזהו איסר האמור בתורה' ששנו בברייתא – אין הכוונה ל'כתוב לאסור אסר אלא לכי ידר נדר שמוזה למדו שאדם המתפיס נדרו בדבר אחר יתפיסו בדבר הנדור, והיינו 'איסר נדר' – לשון קשירה, שקושר מה שנדר עם דבר אחר, להיות כמותו (ערמב"ן). לפירוש זה, לרבא המתפיס אינו כמוציא נדר מפיו, וכדין השבועה, שאם אמר 'זה כזה' – פטור. ורק אם אסר ככר בנדר ובנוסף לכך התפיסו – צריך להתפיס בדבר הנדור ולא בדבר האסור. ואולם כמה ראשונים סוברים שלרבא יש התפסה בנדר גם אם לא אסר בפירוש אלא התפיסו בלבד, ככתוב איש כי ידר נדר. ודין מסוים הוא בנדר ולא שבועה. ולפי זה 'איזהו איסר נדר' מתפרש: התפסת-נדר [להוציא נדר עצמו] (עפ"י רא"ש בדעת הרי"ף; רמב"ן ועוד).

'כיום שמת בו אביו פשיטא? כיום שנהרג בו גדליה בן אחיקם איצטריך ליה...' משמע להדיא שביום שמת בו אביו אין שום איסור כי אם בנדר מפורש. ולכן מי שרגיל להתענות ביום פטירת אביו וארע אותו יום בשבת או בראש חדש – אין לו להתענות בו אלא ידחה למחר (שו"ת מהר"ק שרש לא. וכ"ה בשו"ע או"ח תקסח, ט. והרמ"א שם כתב שהמנהג במקרה כזה שאין מתענין כלל).

נפקות נוספות בכך שאינו 'נדר' ממש – ע' שו"ת שבות יעקב ח"ג או"ח יח.

'אוכל ולא אוכל – שקר, ואזהרתיה מהכא: לא תשבעו... קונמות עובר בלא יחל דברו'. כבר פרשו הראשונים (עתוס' ועוד) ש'לא יחל' אמור גם בשבועה, וכנאמר במפורש כי ידר נדר או השבע שבעה... לא יחל דברו, אלא שעיקר אזהרת 'לא יחל' נצרכת משום קונמות, כי לשבועה כבר ידענו איסור. וכן יש להלום את לשון רש"י כאן, אם כי מפשטות דבריו אין נראה כן. כן כתב הריטב"א.

ואולם משמע מדברי הרמב"ם שאין לוקין על לאו דכל יחל בשבועה דלהבא. (וכן יש לדייק מהראב"ד הל' שבועות ב,ג). וכן מפורש במאירי. ופרש הריב"ש (מובא בכסף משנה שבועות א,ג) שהרמב"ם לשיטתו שאין לוקין על הכפלת לאוין. ובאבי עזרי (שם) תמה על דבריו, שלכאורה אין זה ענין להכפלת לאוין, והלא 'לא יחל' כולל דברים נוספים, שאינם כלולים ב'לא תשבעו'. ופרש באופן חדש, שהרמב"ם פסק כרב דימי בשם ריו"ח, והבין כפשוטם של דברים, שאין לאו דכל יחל בשבועה. ובאר שם שכיון שעבר על 'לא תשבעו בשמי לשקר' הרי ששבועתו מעיקרא היא שבועה שקרית הלכך אין שייך עליה לאו ד'לא יחל'. וזה שמבואר בכתוב – לא בא להורות 'לא' אלא גבי נדר אבל לענין שבועה אינו אלא גילוי שאם יעבור על שבועתו תהא זו שבועת שקר ונמצא עובר על לאו ד'לא תשבעו בשמי לשקר' בלבד. (וע"ע כעין אותה דרך בהערות הגרמ"ש שפירא על חדושי ר"י מגאש (אות ל). וע"ע בחדושי הגרמ"ט ('השלם') נדרים מז, עמ' 146 – דרך אחרת).

ונראה לפרש כוונת הריב"ש, שכיון שהלאו נצרך ללמד על מלקות בנדר, ולענין שבועה אינו נצרך – אין ללקות עליו בשבועה, וכענין שאין לוקין על לאו שבא לאזהרת מיתה, שכבר הוצרך להכתב בשביל עונש אחר. אף כאן הוצרך ללמד עונש בנדר. אלא שאילולא היה מקור לאו אחר לשבועה הרי הלאו הזה כולל שניהם, ועתה שעיקרו בא לצורך נדר שוב אין לוקין עליו בשבועה. ולעולם גם בשבועה עובר בלאו זה כפשטיה דקרא, אלא שאין לוקין עליו. [ויש להעיר שאף במנין הלאוין נמנה רק לענין הנדרים ולא לענין השבועות, בספר המצוות ובפתיחת הלכות נדרים ושבועות. ומצינו כיו"ב לענין 'לא תבערו אש' ו'אל יצא איש ממקומו' שהחשיבים הרמב"ם לאוין לענין הדרש, מניעת מיתת ב"ד בשבת ואיסור תחומין, ולא לענין פשט הכתוב בהבערה והוצאה – ערמב"ם שגגות יד, ב]. ודומה לזה מה שכתב הרדב"ז בפתיחת הלכות שבועות ד'לא תשא' כולל גם שבועת שקר שהרי יש בה נשיאת שם שמים לשוא, ומ"מ אין לוקין בכל שבועת שקר על לאו זה, כי הוא נתיחד לעונש רק לשבועה שאין בה לאו ד'לא תשבעו'.

ומה שנזיר לוקה על 'לא יחל' הגם שלוקה משום האיסורים הפרטיים שעבר, משום שהניירות היא ממש ענין נדר, ומלבד מה ששתה יין וכו' הרי גם חילל את דיבור נדרו.

'ומאי דבר אחד – דדיבור אחד נאמרו, כדתניא זכור ושמור...'. הגם שבעשרת הדברות כתוב רק לשוא, בסדר יתרו ובסדר ואתחנן – דרשו מהכפילות אם אינו ענין לשוא תנהו ענין לשבועת שקר שהזוהרנו עליה במקום אחר לא תשבעו בשמי לשקר. וכשאמר הקב"ה לישראל לא תשא.. – שוא ושקר אמר להם בדיבור אחד, וכן כשאמר לו למשה באותם ארבעים יום לא תשבעו בשמי לשקר – שוא ושקר אמר בדיבור אחד (ר"י בן מגאש).

פירוש אחר: בדברות הראשונות כתיב לא תענה ברעך עד שקר, ובאחרונות: '...עד שוא. ואף כי לענין איסור שבועה נאמר בשניהם 'שוא', דרשוהו באם אינו ענין ללאו דלא תענה, תנהו ענין ל'לא תשא', ששוא ושקר אחד הם לענין מלקות (עפ"י ריטב"א. וע' תוס' להלן כא. ד"ה קמ"ל).

דף כא

'אי זו היא שבועת שוא, נשבע לשנות את הידוע לאדם...'. הריטב"א כתב שאין לגרוס 'את הידוע' שאם כן עד שמקשה מהסיפא היה לו להקשות מהרישא על מה שאמר רבי יוחנן 'אכלתי ולא